
J O S E P M A R T I N E S

**EL CONTACTE DEL CATALÀ
AMB LA LLENGUA DELS
ARAGONESOS AL SEGLE XIII
AL PAÍS VALENCIÀ:
INFLUÈNCIA SOBRE EL LÈXIC¹**

1. PRESENTACIÓ

L'aragonès ha estat per als valencians un veí i, alhora, un conciudadà. Durant molt de temps, i en part encara ara, ha abraçat de N a S el PV: pensem en el parlar del BARG que afronta amb les contrades septentrionals, en els valencians d'expressió castellanoaragonesa de l'interior o, encara, en el murcià, també fronterer pel migjorn i amerat de CAT i d'ARG. Alhora el parlar dels aragonesos s'ha fet present en la vida diària de les comarques valencianes d'expressió catalana gràcies a l'aportació pobladora des

1. Aquest estudi s'ha dut a terme dins els projectes IVITRA i MEC-FEDER (HUM 2005-03508FILO). Abreviatures i signes més usats: ARG/ARG 'Aragó/aragonès', AARG/AARG 'Alt Aragó/alt aragonès', BARG/BARG 'Baix Aragó/baix aragonès'; c. 'còpia'; CAST 'castellà'; CAT 'català'; Cp 'carta de poblament'; DER 'derivat'; DOC 'documentació/document'; ESP 'espanyol'; L 'llatí'; m. 'mapa'; Maestrat 'Mst.'; MOSS 'mossàrab'; NAV/NAV

dels orígens (s. XIII),² a la immigració posterior i a les relacions econòmiques amb Aragó, intenses i quasi constants (ramaderia, llana, cereal...). El camí de la història ha mostrat que el CAT es va difondre a la major part del Regne de València; i que, fins i tot, els pobladors aragonesos dels primers temps i els vinguts ací al llarg dels segles van adoptar (i això fins no fa tant) la llengua de la majoria.

No som massa arriscats si suposem que aqueixa integració lingüística dels aragonesos i els contactes amb ARG degueren deixar petjada en el CAT consecutiu que es forjava en terres valencianes. Seguint la drecera oberta en els darrers anys en l'estudi d'aqueixa influència,³ presentem una selecció de mots que denoten la convivència del CAT i l'ARG al s. XIII al PV i les manifestacions d'aqueixa relació en el nostre lèxic.⁴

Volem mostrar a) l'antiguitat d'aquesta influència, reflectida en la documentació històrica (precisament ara que celebrem els 800 anys de la naixença del rei Conqueridor); b) la necessitat de fonamentar la recerca en *corpora* que permeten un seguiment dels fets lingüístics en els eixos cronològic, territorial i estilístics;⁵ c) i la necessitat d'atendre, quan ens ocupem de la història del lèxic, les parles vives i la toponímia del país i les altres llengües veïnes.⁶

'Navarra/navarrès';²NL 'nom de lloc'; OCC 'occidental';³OR 'oriental', PV 'País Valencià';⁴VAR 'variant'; + 'no enregistrat al DCVB ni al DECat ni al DCECH'.

2. Els càlculs més fiables situen la presència aragonesa als ss. XIII-XIV a l'entorn del 20-30% a València o a Alcoi (Rubio/Rodrigo 1997, Diéguez 2001; Colomina/Ponsoda 1995) o vora el 50% a Cocentaina (Ponsoda 1996). Guinot (1999:259 i 260) estima que els aragonesos devien ser, en els primers anys de la conquesta i del poblament del Regne de València, vora el 30% arreu del territori, amb una proporció d'un 10% d'aragonesos pirinencs i d'un 20% d'aragonesos del S; de Morvedre en avall la xifra devia anar del 30 al 40%.

3. Són fonamentals les aportacions de Colón (1976, 1989, 1997, 2002a i b), Ferrando (1989), Veny (1991, 2002) o Ponsoda (1996); així com, per orde cronològic: Llatas (1959), Frago (1980a, 1986), Alba (1986), Casanova (1986, 2001), Gargallo (1987, 2004), Gómez Casañ (1988), Rasico (1990), Colomina (1995, 1995 (ed.)), Nebot (1991), López García (1993), Colomina/Ponsoda (1995), Gimeno (1995, 1998, 1999), Martines (1999a, b i c, 2002), Diéguez (2001), Ferrando/Nicolás (2005), etc.; quant a la història de la demografia, Rubio/Rodrigo (1997) i Guinot (1999) i, del comerç, p. e., Castán (1996, 2002), Rubio (1999, 2002), Navarro (1999 i la bibliografia que s'hi inclou), Abad (2005-2006); cf. *Caplletra*, 32, monogràfic sobre les relacions entre el CAT i l'ARG.

4. Ací no tractarem una tasca de molt d'interès i en bona part encara pendent: esclarir la influència del CAT sobre l'ARG; cf. Colón (2002b).

5. Cf. *infra* en § 4.1 la DOC despullada i citada ací. A més, hem consultat l'AVJI i el CORDE; ja fem constar la font de cada citació allà on correspon. El corpus llegit i buidat per a la recerca general a què pertany el present treball és més ampli (cf. Martines (en premsa)).

6. Potser així ens estalviarem interpretacions bastides damunt dades sovint poc tangibles; al·ludim a les basades en el MOSS. De tota manera, convé anar alerta i no convertir l'ARG en un nou calaix de sastre que ho puga explicar tot...

Presentem només una tria dels mots que hem documentat al s. XIII i que s'han mantingut en el CAT del PV i, a voltes, també en altres parlars occidentals.⁷ Hem deixat de banda aquells que apareixen escadusserament en escrits d'aleshores i que no ens consta que arressen ací. Hem despullat textos en L, en CAT o en ARG de l'antic Regne de València i d'ARG, especialment del BARG, llavors molt vinculat amb el nostre país.

El despullament del nostre corpus ens ha donat una llista notable de mots que s'ajusten als criteris següents; per qüestió d'espai, hem triat uns quants vocables que els puguen il·lustrar.⁸

a) mots que, tot i pertànyer a l'ESP general o, a voltes, més tost a les varietats orientals, pogueren arribar al CAT mitjançant els aragonesos que s'establien al Regne de València en aquell s. XIII fundacional o mitjançant el contacte que, des de llavors, va mantenir ARG (especialment, la regió meridional) amb el nou regne;⁹

b) mots que podríem explicar com a aragonesismes pròpiament dits del CAT del PV i, sovint, també de la resta del CAT OCC;¹⁰ i

c) mots que comparteix el CAT del PV i, en general, el CAT OCC amb ARG (cf. n. 10).

2. LES PETJADES D'UNA RELACIÓ AL S. XIII: EL LÈXIC

bustal. Terme ramader de molt d'interès i d'etimologia i de geografia encara no ben esclarides. El DCECH (*bosta* 'excrement de bestiar', ESP sud-americà) presenta *bustal* 'lloc de pastura per a bous' com a VAR del galaicoportuguès *bostal* (< BOSTAR 'ídem', L tardà), paral·lela d'un CAST *bostar* 'ídem', d'existència poc segura (fins ara sols n'hi ha DOC en L; cf. *infra*). A més, la forma més pròpia i atestada del suposat DER regressiu *bosta* en ESP és *buesta* (Zamora); *bosta* és lusisme a Extremadura (González Salgado 2000:120). En canvi, la VAR *bustar* és antiga en CAST (Liébana, 831). El mateix DCECH esmenta el NL *Bustar Viejo* al Guadarrama. Suggereix que, de *bustar*, en pogué partir el basc *buztarri* 'parella de bous' i 'jou'. Suposa que *busto* 'ramat de bous', atestat en ARG (*Vidal Mayor*) i en galaicoportuguès, degué generar-se regressivament de *bustar*. De la VAR *bustal*, només en diu que deu córrer per la Manxa, atès el NL *el Bustal* de la Font de la Figuera, poble valencià catalanoparlant en la fita amb aquella regió castellana; així mateix, el vincula amb el NAV *bustaliza* 'zona de pastura'.

7. Recordem la continuïtat que sovint s'adverteix entre l'ARG i el CAT, sobretot, l'OCC (Veny 1991).

8. Ara hem deixat fora mots, per ventura, tan (o més) interessants que els presentats ací. V. el buidatge i l'estudi sencers en Martines [en premsa].

9. Sobre la castellanització de la vall de l'Ebre i del S d'Aragó, cf. Frago (1991a i b). Sobre les coincidències de l'ARG amb el CAST, cf. Colón (1976:84, 90) i Torruella [en premsa].

A la fi, recorda el preromà *bouštom* del bronze de Botorrita ('estable o corral de vaques' [?]) i invoca el perso-aràbic *bustân* 'verger', 'tancat plantat d'arbres' atesa la «cristalització con *u* y como voz locativa o topogràfica, independiente de la idea de 'buey' o 'corral de bueyes'» de les VARS *bustar/-al*.

Hem percaçat *bostar* en el L de l'*Universal vocabulario en latín y en romance* (Alfonso de Palencia, 1490); Menéndez Pidal (1973¹⁴:7) ja el citava en St. Isidor: «*bostar* locus vbi comburebantur boues». Cf. també aquestes atestacions antigues de la VAR *bustar*: «*Bustar* qui Galafaza est, cum suos terminos, de pascuís, [...] et in ipsas defesas [...] dono [...] ipsos montes, cum suos *bustares*, et cum suas diuisas» (863, *Cartulario de San Millán (759-1076)*, ed. A. Ubieto, València, 1976, pp. 14-15).

Fóra molt útil arribar a dibuixar amb precisió la geografia de les diverses VARS d'aquest mot. A més de les dades del DCECH, heus ací un tast d'aquelles que n'hem pogut aplegar:

a) *El Bostal* (Valdunciel, Salamanca; Riesco 2003); *El Bostal* (La Tierra de Aliste, Zamora, prop de Portugal; ací es diu *buesta* o *güesta* 'excremento de vaca que se arroja al *bostal*', Baz 1967:52 i 99).

b) *Bustal* (Valle del Pas, Cantàbria); *Bustalveinte* (N de Burgos); *Peña Bustal* i *Collado Bustal* (Picos de Europa); *Bustalhondo* i *Corral de Bustalhondo* (Rioja); *El Bustal* (Deza, E de Sòria, prop d'ARG); *Sima Bustal* (Villanueva de Alcorcón, Guadalajara). Com veurem més avall, ha tingut i té una presència important al BARG i al N del PV.

I c) *La Virgen del Bustar* (Carbonero, Segòvia); *El Bustar* (Montejo de la Sierra, NE de Madrid, prop de Guadalajara); *Bustar* (Somolinos, N de Guadalajara, prop de Sòria); *Bustares* (N de Guadalajara).

A grans trets i amb la possibilitat de simplificar (i, doncs, errar), sembla que la VAR *bostar* sols consta fins ara en textos antics en L; *bostal* és més pròpia de l'O peninsular, i *bustar* o *-al* són més corrents pel N i a l'E.

Dins el CAT, *bustal* només ens apareix, fins ara, al PV i, sobretot, al N. Res no en diuen el DCVB ni el DECat. L'*OnoCat* l'arregla com a NL «freqüent en el Nord valencià per a partides no conreades, sens dubte una varietat de devesa». Segons diu, pel N, no arriba a les terres de l'Ebre, ni a la Tinença de Benifassà i no gaire als Ports de Morella; i, pel S, s'interromp a l'Alcalatén.¹¹ Reporta NL amb *bustal* als Ports (Castellfort; 1547), a l'Alt Mst. (Torre d'en Besora), l'Alcalatén (Vistabella, Costur, Atzeneta del Mst. -1597-), al Baix Mst. (Traiguera, Sant Mateu), a la Plana Alta (les Coves de Vinromà, la Pobla Tornesa, Vall d'Alba, Torreblanca, Vilafamés, la Serra

10. N'hi ha que es fan trobadors també dins l'occità, especialment en gascó.

11. Llevar, com hem dit, de la Font de la Figuera (Costera), a la fita per migjorn amb la Manxa.

d'en Galceran). A més, n'hem aplegat referència de Borriol (Plana Alta), Culla (Alt Mst.) i de l'Alcora i Llucena (Alcalatén).¹² *El Bustalero* és malnom derivat del *mas del Bustal* (Benlloc, Plana Alta; Pitarch 1986:396).

N'hem obtingut DOC d'aquestes contrades valencianes del N, si més no, ja al s. XIV:

1) prenguem mallada, ço és un *buschal* [*sic per bustal*] d'en Berthomeu d'Ezvals, lo qual afronta ab [...] per lo barranch avall entre el *buschal* [*sic per bustal*] de la ferreria (Albocàsser, 1389; Díaz 1987:441)

2) lo *bustal* de la Dresera damunt los terrers e los *bustals* del Mollons [...] Item lo *bustal* del Collet de les Saleres e lo *Bustal* d'en Feliu (Establimentes de Vilafamés, 1630; Díaz 1982:68 i 71)

Hem pogut eixamplar la DOC antiga de *bustal* en l'àmbit NAV i ARG, i dins aquest darrer, sobretot (cosa que té un interès especial ara), pel BARG.¹³ Cf. Ramírez (2005), que forneix atestacions abundoses i antigues de *bustal* i, més encara, del DER *bustaliza*¹⁴ i de *busto* 'ramat de bestiar' a NAV:

3) Item, do... cum montibus et *bustalibus* de Laporç et de Çaporç..., et cum aliis petinenciis suis (Ibañeta, centre-N de NAV, 1071; també González Ollé 1999:768)

4) supra *bustalizan* que dicitur Ciariz [...] hospitale habebit illam *bustalizam* (Ultrapuertos, Baixa NAV, 1208)

5) <vendiemus> al prior e a los frayres del hospital de Roncesvalles nostras *bustalizas*/[...] damus las deuenditas *bustalizas* (Roncesvalles, 1240)

6) Colonia de *bustos*. Nuyl home qui crebanta cabayna de bacas o de oueyllas o de puercos o de gegoas brauas, es la colonia (*Fuero de Navarra*, c. 1270)

7) Si [...] algunos ganados aienos passaren por termino d'alguna uilla, o *busto* por termino d'algun ifañon, deuen-lis dar logar (*Fuero General de Navarra*, s. XIV)

Hi afegim aquesta DOC navarresa de *bustal* de darrerries del s. XIII:

12. Agraïm les tres darrerres localitzacions a Aigües V. Pérez Piquer (*Atles Toponímic Valencià* [ATV]). Casanova (2007:63) inclou *bustal* en *Les aportacions lèxiques de l'ATV*, dins «Mots populars poc coneguts pels parlants jóvens», i el defineix com a 'roca', 'terreny del mas per a ús comunal dels veïns on es fan les eres, pallisses'.

Hi ha el NL *Los Bostales* (Sucaïna, Alt Millars) a l'interior valencià castellanoaragonès (Nebor 1991:242).

13. Pot ser significatiu que no aparega a l'EBA, tresor lexicogràfic de l'AARG.

14. *Bustaliza* és viu a la Montaña de NAV com a 'terreno de pasto para el *busto* o rebaño de bueyes' (Iribarren 19842).

8) El sexto moion en medio del sendero del segundo portiello del *bustal* de Comparat (Amollonament de Sesma i Imas (SO de NAV), 1282; CORDE, 8- III-2008)

Segons Jimeno Jurío (1989:25), *bustal*⁵ ha estat alterat en *costal* a Tafalla (centre-S de NAV); en reporta DOC des del s. XVI: «endreçera llamada Labaco de *Bustal*» (1557), «labaco *Bustal*» (1557), «el abaco *Bustal*» (1628, 1658); i de posteriors, aquestes ja alterades: «labaco *Gustal*» (1541, 1590, 1627), «lauaco el *Fustal*» (1523), «barranco *Bustal*» (1819-1820), «barranco *Bortal*» (1820), «barranco *Costal*» (1819). Una alteració semblant, interpretable com a símptoma de la pèrdua de transparència del mot, és descrita per Lozano (2007) a Blesa (centre-N de Terol): el NL documentat al s. XVI com a *Bustaliellos* consta com a *Justalillos* des del 1792 ençà.

Terrado (1991:239 i 451) ja va reportar *bustal* ‘pastura per a bous’ o ‘estable de bous’ en textos de Terol del s. XV (1416):

9) ensomo de los *Bustales* de Gramadal/ ensomo del *Bustall* de la Penyella, en el *bustal* cabo los Gamellones auía un pino [...], cerqua el *Bustal* de los Gamellones.

L’hem pogut trobar en DOC de dos segles abans en aquesta mateixa regió; heus-ne ací mostres.

10) de la deffesa entro a la penya de la Figueruela, monden todos la cequia de la solana entro al *bustal* de don Domingo (CP, Alcalá de Moncayo, 1238; Ledesma 1991:223)

11) e a la fonteziella de Mont Negro et ixe por el cerretiello del *Bustal* de Estevan (Termes de Gúdar, Terol, 1245; Gargallo Moya 2005:33)

12) et sube entro al *bustal*, et en somo del *bustal* es el moion (Termes de Sarrió, Terol, 1262; Gargallo Moya 2005:65)

13) de Podio Lampado propre *bustal* Sancii de la Grania sic quod dictum *bustal* [...] Valle de Saladam et transit totum *bustal* Dominici de Senabue, et *bustal* Dominici Luppi de Almosquer, et remanent dicti *bustales* in termino de El Bayo, et exit ad cabeçum plane del Pino [...] ad *bustal* Jordanis de Aguilar (Confirmació de la CP d’Ejea de los Caballeros –NO de Saragossa–, Jaume I, 1264; Gutiérrez 1985)

14) ixe al cabeço del *Bustal* de la Pennella (Termes d’Alfambra i Terol, 1266; Gargallo Moya 2005:88)

15) e hixe al fondon de la foz de la Fuent de Reyuela [...] al *bustal* Verde e cerro arriba e torna al fondon de Lanava (Termes de Torrijas, Terol, 1268; Ledesma 1991:263)

15. Aquest autor l’inclou dins «un sustrato vasconíco antiguo» [?] present en la toponímia de Tafalla (NAV), a la vora d’*araiz*, *beratxa*, *larrain*, *lezkal* o *makotxa*.

16) prope *bustales* Martini del Quartero (Concòrdia sobre el poblament d'Alberite, Calanda, etc., NE de Terol, 1277; Ledesma 1991:270)

17) abaste ad alçar la paia pora huebos de los bueyes con los quales él laurará, et encara cubra IIII tinnadas de *bustal* (*Fuero de Teruel*, s. XIII; Gorosch 1950:266. També en la CP de Santa María de Albarracín, 1300; CORDE, 8-III-2008)

18) ixe al *bustal* de Martin de Anyon et plega a la penya de Valtuerta et depues la cingla adelant (Valdelinares, centre-E de Terol, 1307; Canellas 1988:89)

19) da en el *bustal* dencima las cañadillas (Amollonament de deveses, Albarrasí, 1548; Latorre i altres 2003)

En tenim DOC posterior de Calamocha (*el Bustal*, atestat al 1560 com a devesa; Xiloca, NE de Terol; Majarena 1999:157) i de Blesa (*Bustaliellos*, 1529 –cf. adés–; *bustales* de Lopez Aznar, 1745; *bustales* de Seta, 1745; *bustal* Verde, 1752; partida de los *Bustales*, 1806; Lozano 2007).

Ateses les dades ací aplegades, sembla que la VAR *bustal* té una presència important al N i a l'orient peninsular (CAST N i OR, NAV, basc i ARG); i, cosa important, la tenim ben atestada al BARG, almenys ja al s. XIII. Dins el CAT, és característic del PV i, sobretot, les comarques del N (si més no des del s. XIV). No deu ser un desgavell, doncs, veure en el contacte amb ARG el mitjà de penetració d'aquest terme ramader entre nosaltres.

collado. Sense que *coll* siga absent del PV ara, *colla(d)o* hi és freqüent com a NL i com a orònim.¹⁶

16. A l'hora d'ara i dins el PV, *coll* deu ser més freqüent pel N (DECat, *coll*, 825a:54; 826a:6; ALDT, m. 220 «Coll», m. 204 «Una muntanya», i m. 207 «El cim»). L'ALDC dóna *coll* i *collet* a Sant Mateu (Baix Mst.) i *m[o]ntanyeta* i *coll* a Alcalà de Xivert (Baix Mst.), *lloma* i *coll* a Atzeneta del Mst. (Alcalatén) al m. 702 «Altres elevacions muntanyoses»; i *coll de muntanya* al Puig (Horta) al m. 707 «La carena». De tota manera, cf., p. e., *el coll de Rates* (Marina Baixa); *còll* 'collado: terreno elevado entre dos montes. V. *Pòrt* i *collada* al diccionari de l'alcoià J. Martí Gadea (1891; cf. *infra*); 'collada (*camí de la Collada, camí de les Colladetes*, Vall dels Alcalans, Ribera Alta; Forés/Acsensi 1995:940). *Coll* i *collaret* (< -det) són vius a Tàrbena (Marina Baixa) com a 'pas alt entre muntanyes' i com a NL *es coll de sa Creu, es collaret de sa Vinya* (Colomina i altres 1986:93).

En un mateix DOC del 1588 [c. 1841-1845] hi ha *coll de Lectó* i *collado dels Burgars* a la Baronia de Llutxent (Vall d'Albaida; Benavent 1995:435). *Coll* és NL del terme d'Alacant als ss. XVI-XVIII, on ara no és usual (cf. *el coll de Ragil*, Castalla, 1662; *el coll de la Canyonada de lo Raig*, Petrer, 1662; *el coll del Palamó*, 1601; Torres 1991).

Ara *coll* i *collado* conviuen com a NL i com a orònims. Tenim, p. e., *el coll del Barranquet de la Plana* i *el collado de la Rondonera* a Xeraco (Safor; Llorens 1995:576); a Atzeneta del Mst. (Alcalatén), *coll* és NL i també «tresponent de qualsevol llima o tossal» i «pas entre dues eminències del relleu», i *collado* és sols NL (Bernat 1995:463). A Cinctorres (Ports), *coll* és «pas entre muntanyes», *collet* és «línia que marca les dues vessants d'una muntanya, tant al cim com als costats», i *collado* és sols NL (Guardiola 1995:507).

Atès aquest arrelament, com és sabut, el DECat (*coll*, 826a:6) proposa que «difícilment podem dubtar que allí no és un castellanisme sinó una supervivència mossàrab». Casanova (1991:574) esmenta *el Collado* de Dénia (Marina Alta) al s. XIV. En Martines (2002:172), el reportàvem d'un text del migjorn valencià que denotava el contacte amb Múrcia; datat al 1498, s'insereix dins els plets pels termes de Múrcia i d'Oriola (cf. ex. [21]). Després, hem aplegat més mostres de *collado* anteriors i més tardanes del centre del PV; vet-ne ací una tria:

20) en la sumitat de dit cabeç d'en Camaró e aquí al *collado* d'en Pere d'Al(gu)er [...] del modronyar e de aquí en la foya en lo *collado* de Socanyet [...] lo cabeç gros en les lomes de aquell devallant ves lo *collado* de Abdalleta (Concessió de Morvedre al monestir del Sant Esperit d'un bovalar a la vall de Toliu, 1406; Alcaide 1995:330)

21) En lo castell de Fauanella que antigament era aldea de aquesta ciutat [...] lo Mestre que entonses era de Calatraua embió gent de armes y se hagué de entregar a dit Mestre [...] com ab veritat partex ab lo dit lloch del Cabeço Gordo hon partex ab Múrcia e Fauanella, anant dretra via a la peñasa Roja, e de aquí a una sella qu'està entre Fauanella e lo agut del Llongo, e de aquí al *collado* de Bili y de aquí al retamal de la cañada de Alheña (1498; Hinojosa 1990:203)

22) [els algepsars] estan en lo *collado* que allí es mostra per lo qual passa lo camí que va devés València (Terme de Morvedre, 1593 [c. s. XIX]; Alcaide 1995:342)

Ja vam expressar el nostre parer que degué ser el contacte amb el ponent la via de penetració de *collado*. És NL i orònim antic en ESP.¹⁷ No és, però, estrany ni tardà a ARG; trobem en DOC d'allà, en forma llatinitzada, al s. XII:

23) dono vobis termino de via lata in suso, et de Loarre in iusso, et de illos *collatos* de Cambir, et de Galleco [...] (CP d'Artasona, prop de Barbastre, Alfons I, 1134; Ledesma 1991:84)

24) ad *collatum* et infra Torreziella (Terme de Terol, Alfons II, 1177, Gargallo Moya 2005:17; en aquest corpus, Sarrión, 1258, p. 49)

25) quod misimus ad *colladum* de Signa (Daroca, 1239; Gargallo Moya 2005:29)

26) vadit ad *colladellum* de la Cirugediella (Termes de Terol i Alcalá, 1272; Gargallo Moya 2005:29)

I en forma romànica: *collado*, ja al 1157, i el DER *colladiello*, al 1245 (cf. *infra* [32] a Morella, 1232):

Veiem al *DEscrig* (1851) +*cualladol-et* (cf. *es*[kwa]drinyar, [kua]rtina per *escodrinyar*, *cortina*; però: [ko]resma, [ko]ronta, [ko]llar per *quaranta*, *quaranta*, *quallar*). El *DMGadea* l'arreplega amb remissió a *coll*.

17. Atestat en CAST al 1011 (*collato*, l.) o Berceo (*collado*). Quant a l'ètim: DER de CÖLLIS 'tossal, turó' o potser [?] compost CÖLLIS + LATUS 'coll ample' (DCECH, *collado*, 149; DECat, *coll*, 826a:6).

27) de Esterquel ad *collado* de las Turbanas, et de las Turbanas usque in serram de Pitarch (CP d'Alcanyís, 1157; Ledesma 1991:106)¹⁸

28) usque ad *collado* de Pelanuços [...] de somo de la serra ad *collado* del Buey (Jaume I prohibeix poblar alguns termes de Terol, Xàtiva, 1261; Gargallo Moya 2005:60; ací mateix: *collado/collato/collatum*, Terol, 1264, p. 81-82)

29) a la fonteziella de Mont Negro et ixe por el cerretiello del Bustal de Estevan e así como va al *colladiello* de Sollavientos (Termes de Gúdar, Terol, 1245; Gargallo Moya 2005:33)

30) barranco de la Alcantariella qui exit ad illum genestalem et [...] terminatur illa via al *colladiello* qui dicitur de la Scala Mala [...] et *colladiello* supradictis (Saragossa, 1260; Canellas 1988:57)

Hem trobat **colladiella* (DER de *collada*) en un DOC datat el 1426 a Sádaba, prop de Saragossa:

31) siguiendo abant anta Viota, a otra cruz a pico feyta en una penyezuela chica que esta encima la *colladiella* de una lometa (Gutiérrez 1985:406)

Fort (1994:25) trobava *collado de Bajlljpero* al 1198; Frago (1982:38-39) n'aportava testimonis del s. XIII i el donava modernament, bé com a 'cerro' (Alcalá i Puebla de Alfindén, prop de Saragossa), bé com a 'paso entre dos oteros' (Chiprana i Casp, BARG); arribava a suggerir que «el Ebro ha podido ser la vía de penetración o, mejor dicho, de interpenetración, de los derivados sufijados del lat. *collis* entre los territorios que ahora son, respectivamente, dominios catalán y castellano con su intermedio aragonés, pues sólo en la toponimia de zonas cercanas al río ibérico aparecen tales formas con cierta densidad».

Segons mostra l'EBA, *collada* té una presència important a l'AARG; en molt menor grau *collado* (Bielsa) o *colladón* (Echo). Tot i així, hi ha rastres d'evolucions característiques (manteniment de -T-, o -LL- > -tʃ- o -t-): cf. *collada* amb *Cochata*, *Escochatas* i *Cochatas* (vall de Tena, extrem NE d'Osca; Guillén 1981:151-152) o *collata* (vall de Vio, NO del Sobrarbe, *DAndolz*; 1044, Alvar 1987, I:79; Quintana 2007:108); *colladiello* (cf. ex. [29 a 32]) amb *Cotatiechos* (Lanuza, vall de Tena) o *colliello* (1093, Fort 1994:26) amb *Cotiecho* (Panticosa).

Cal remarcar la continuïtat dins el PV de *collado* i el DER *colladiello* en textos aragonesos o llatins (amb trets de romanç ARG):

18. Cf. al mateix corpus, llatinitzat o no: *collatum* (Terol, 1177), «*collado* de la Moça [...] ad *collatum* de barranco fundo» (Cantavella, 1225), «lo barranco fondo et exit ad *collado* de Miranbell» (1241), «ad *collatum* de la Pila» (Sarrión, Terol, 1258), «el *collado* de las Fuessas» (Terol, 1262).

32) dividit terminum cum Aras, et includit intus Canalellas, et dividit terminum cum Cuellar, per *colladiello* Pinoso, per oriellam de campiello Sicco (Terme de Morella, Balasc d'Alagó, 1232; Garcia Edo 1989:294-295)¹⁹

33) scilicet Fridas et el Boxar, habent affrontationes sicut atalla el *collado* de Rahal de Avingarín, de alia parte sicut vadit serra ad illos Comos, sicut aque vertuntur versus Fridas et el Boxar, et deinde de illa Pinna del Araynonal en suso, de alia parte illa serra de Benifazan, sicut aque vertunt versus Fridas et el Boxar, de alia parte sicut vadit serra de Benifazan, et exit ad Cabezo de las Rasas, et vadit ferire in la Serra de la Cova del Albarda (Balasc d'Alagó dóna el Boixar i Fredes, Morella, 1236 [c. 1266]; Guinot 1991:113)

34) illo *collado* de Fonte de Albarda versus Ortiello [...] ad *collatum* de Fonte de Albarda (Balasc d'Alagó dóna Coratxà i Penya d'Aranyonal, els Ports, 1237 [c. s. xvi]; Guinot 1991:119)²⁰

35) in hoc termino sint vertentes de Monalgarau et Almanza et Alcota usque ad *colatum* de Villamalur, et usque ad congosto de Segorbe (Jaume I dóna Xèrica a Terol, 1238; Guinot 1991:128)

36) redit ad *collatum* de illa fonte de la Calçada de Meder, et transversat illum barranchum fundum et vadit ferire ad Cabeço de Petro Darocha [...] et vadit ferire ad *collatum* de Ayvol (Balasc d'Alagó dóna Benassal, Alt Mst., 1239; Guinot 1991:133)²¹

37) vadit ferire ad *collatum* de Fonte de Petro Exemenez, et via vadit ferire ad fontem de Peniella de la Mosquerola [...] et vadit ferire ad Aledo et per rivum Siccum vadit ferire ad calçadam del Cireso, et exit ad somos altos et per illos somos altos in antea vadit ferire ad *collatum* de Ayvol (Balasc d'Alagó dóna Riu de les Truites, els Ports, 1239 [c. 1360]; Guinot 1991:141)²²

38) vadit aque vertunt pro cerro usque ad *collatum* de Pedrafitia (CP de Vilamalefa, 1243 [c. 1632]; Guinot 1991:167)²³

39) dividit terminum cum Cuylyar per *Coladiello* Pinoso, per oriellam de campiello (Jaume I ratifica la CP de Morella, 1250, Guinot 1991:217)

Trobem en un text en CAT del 1294 sobre la divisió dels termes de Vilafranca i Ares un *collat* de molt d'interès:

19. Cf. també: *Cantaviella*, «oriellam de campiello de monjo Sancho», «campiello Sicco», *Alcantariela*, «la Calçada de la Cabriella», «serram de Montenegriello»

20. Text molt ric en topònims i orònims; convé notar com a formes vinculables amb l'ARG, a més del sufix d'*Ortiello* (cf. dalt), *cerrum*, «Pinna Royà»...

21. Cf. també: «cabeço de Moncatil», «per illos somos carrascosos», «lomam de los Angostos», etc.

22. En aquest DOC hi ha també *cabeço*, *lomam*, «somos carrascosos» o «cabeço de Moncatil».

23. En aquest DOC també *sendero*, *cerro*...

40) Los quals mollons ho fites, primerament assignaren e posaren mulló bax dejús lo *colat* de Benafebus, entre II foyes, la una del terme d'Ares e l'altra del de A[res ...] (AVJI, 1294)

Aquest *collat* (si no és la catalanització de *collatum*, cf. adés) és coherent amb el DER pallarès *colladó*, que suposa aqueix mot primitiu, paral·lel de *collado* (ESP i BARG), *collata* (AARG) o *collada* (CAT). Pot ser una confirmació del *collat* que aplega l'ALDC a Castelló (m. 707 «La carena») o del NL *lo Collat* (o *los Collats*), citat pel DCECH (*collado*, 149b:5) al Pinell del Brai (Terra Alta).

Sembla que no cal remuntar-nos a un hipotètic MOSS per explicar la penetració i l'arrelament de *collado* al PV. N'hi ha prou, per ventura, a mirar vers ponent...

foia. Mot d'etimologia no del tot esclarida, presenta en diverses llengües VARS de molt d'interès, de parentiu també encara per esbrinar satisfactòriament. *Foia* ([^lfɔja]) té molta extensió arreu del PV com a orònim, sobretot, amb el sentit de 'coster que es conrea i conté una sèrie de bancals escalonats' o 'clotada entre muntanyes' (DCVB) i com a NL Apareix en altres parlars catalans amb què el valencià sol coincidir: *foia* 'clotada entre dues muntanyes', 'racó de muntanya', 'vall petita' en tortosí (Massip 1991:346) i al Matarranya (Quintana 1987:178). Val (2000:121) el reporta concretament de Maella ([^lfɔɛ]). El DCECH (*hoyo*, 406a:1-5) situa *foia* a Mequinensa i *foio* ([^lfɔjo] 'bassiot, clot on hi ha aigua embassada', DCVB) a Fraga i a la Llitera. *Foieta* es diu per aqueixes comarques fiteres amb ARG com a 'clatell, bescoll': a Aiguaviva i Valljunquera (*foeta*, DCVB), a la Codonyera (Quintana 1980:86), a l'Alta Llitera ([fo'ɣeta], Sistac 1993:215), a la Pobla de Roda ([fo'ɣeta]) i a Aiguaviva i a la Codonyera ([fo'jeta], ALDC, m. 31 «El clatell»). El tenim per l'interior valencià de parla castellanoaragonesa: a l'Alt Millars (*foya* 'hoya', a Lluçent; Alba 1986) i a l'Alt Palància (*La Foya*, a Sogorb; *Las Foyas*, a Alcúdia; i *La Foyeta*, a Xóvar; Nebot, 1984:425).

Ens consta al PV ja al 1275 al LCJ de Cocentaina (Comtat; Ponsoda 1996:52):

41) Bernardus de Clarmont dóna fermança a don P. Cetina en esta manera: que si negun dan venia a él ni a ses cases per una *fôya* que és en son solar que él li'n sia tengut

24. Ateses sobretot certes VARS italianes, potser cal comptar-hi amb *FŎDĪA (L vg), DER de FŎDĚRE 'cavar' (cf. *infra* ex. [50]); cf. CAT *foja* 'sot d'aigua o fang' i *fojar* 'furgar, gratar la terra' (també occità), i, *infra*, ARG *fobiar* 'fer clots'. Cf. DCECH (*hoya*, 405b) i DECat (*bòfia*, 26a:16.; *foja*, 150a:4).

Aquí sembla que vol dir ‘clot, cavitat’ (DCVB, 1) o, potser més tost, ‘sitja, carbonera’, segons proposa Ponsoda (1996:274). Apareix als Furs de València fent parella sinonímica amb *sitja*:

42) Si alcú en les terres laurades o en vinyes farà *foyes* o ciyes per pendre bèsties salvatges, o parará laçes o archs o balestes [...]. E si alcuna bèstia per aquels laçes o per aqueles *foyes* o ciges dan haurà o pendrà, a arbitre del jutge sie esmenat.

43) Aquel qui farà *foya* o ciya en aquel loch on és públicament carrera, o qui mal o desordenadament posará pedres en aquel loch, e aquel qui eal seu rostoll o en espines o romagueres metrà foch per rahó de cremar aqueles coses, [...] és tengut del dan que haurà feit e donat (*Furs*, Jaume I; Colón/ Garcia, III, 1978:250 i 251)

Atès el context, en el primer cas, *foia* deu donar nom a una mena de parany o clot per a caçar ocells (Colón/Garcia, III, 1978:250; i IX, 2002:138); en el segon, potser, és ‘clot, cavitat’, més genèricament.

El DCVB documentava *foia* al s. XV, concretament a l'*Espill* i al *Col·loqui [...]* entre dues dames com a ‘clot, cavitat’. Colón (Colón/Garcia, III, 1978:250) es refereix a una atestació anterior com a NL en un text del 1274 a Ulldecona: «dominicatura de la *Foya*» (Font Rius, *Franquicias*, p. 483). FÖVĒA (L) sol ser presentat com a probable ètim.²⁴ *Foya* o, més tost, *hoya* (amb l’emmudiment de *f-*) és ben conegut en ESP i amb sentits semblants als descrits en CAT;²⁵ de tota manera, no hi troba una explicació ferma: Coromines mateix (DCECH, *hoya*, 406b:15) remarca que el resultat esperable en CAST de -VI-/-BI- posttònics és -bi- i no -y- (cf. *lluvia*, *labio*, *rubio*, etc.).²⁶ Les VARS amb -y- són més pròpies del lleonès i, com veurem ací, de l’ARG. Al seu torn, el DECat (*bòfia* 27a:53) adverteix que *foia* «no és mot estrictament català»;²⁷ a continuació, per

25. El CORDE ens fa recular una mica la datació del DCECH: «caruon puedan lo fazer sin *foya* [...] qui lo fiziere sin *foya* peche» (*Fuero de Soria*, c. 1196), «caemos en la *foya*» (Berceo, *Del sacrificio de la misa*, c. 1228-1246); «por Ella issiemos de la cárcel penosa/[...] *foya* muy periglosa» (Berceo, *Milagros*, 1246-1252); «Si alguno abriere silo, o poço, o otra *foya* en carrera, o en plaça» (Alfons X, *Fuero Real*, 1251-1255); «en una *foya* carbonera» (*Deslinde de los términos [...] entre Covarrubias y el monasterio de Arlanza*, 1262).

26. Suggereix un regressiu a partir del dim. *hoyuelo* (< **foviuelo*), en la formació del qual sí que és justificable una simplificació de *vī-/-bī-* en *y*, atès el contacte amb vocal arredonida i la possible dissimilació per *f-*.

27. Tenim atestades en CAT: a) *fòvia* («e-ls cavals e les bèsties jahien en una *fòvia*», *Fets*, Jaume I; Bruguera, 1991, II, §134.15); b) *fòvea* («cisternes e *fòvees* netes», Eiximenis, *Dotzè*, I, X. Renedo, Universitat de Girona, 2005, p. 231; «qui fa alguna *fòvea* en loch públich», *Costums Tort.*, *D’Aguiló*; «és davallat en aquella *fòvea*» (*Històries troianes*, DCVB); c) *fova* («malalte en la *fova* de mort», *Tresor de pobres*, s. XIV, DCVB); i d) segons el DECat, la VAR metatitzada *bòfia* (*Spill* de Castellbò, 1518). Fóra útil ampliar la DOC i la localització d’aquestes VARS. Ara les formes vives (apel·latiu i NL) són *foia* (cf. *infra*) i *bòfia* (Solsona, Cardona, Súria, Plana de Vic, DCVB; comarques centrals prepirinèiques, DECat).

explicar-ne la presència al PV i seguint l'argument que, com hem vist, ja aportava per a *collado* (l'extensió i l'arrelament arreu del país), el jutja com a mot «ben autòcton, de nissaga mossàrab». Certament hi ha el NL *Foios* al 1235 i present al LRV (tot i així, cf. *foio*, en CAT a la Franja, i *foyo*, en ARG, *infra*); per ventura, però, l'ús de *foia* al PV i a la Franja té més a veure amb el veïnatge amb ARG que no amb la pervivència del romandalusí; vegem-ho.

Descobrim dins ARG diverses solucions d'aquest mot: *fobia*, *foya*, *fueya*, *fueba* i *foba*, i algun DER i compost. Cal remarcar 1) l'antiguitat i l'extensió d'aquestes VARS, i 2) l'existència, no prou atesa, dins l'ARG d'una variació semblant en algun altre mot que conté el mateix grup llatí.

1) Quant a l'antiguitat i l'extensió.

a) *Fovia*, *fobia*, VAR prèvia de *foya* i més acostada a FOVEA, amb -vĩ-/l-bĩ- conservat. La trobem en dues zones reduïdes a l'O de l'AARG. A l'entorn d'Echo: *fovia* 'hoyo para guardar patatas' (Alvar 1953:196), *fobia*, *fovia* 'idem' i 'agujero para plantar un árbol' (Rohlf 1985), *fobia* 'idem' i 'hueco, cóncavo' (*DAndolz*), *fobia* 'extensión de terreno en forma de olla con suelo de "rosca" donde duerme el ganado en verano' (EBA); i a Aragüés: *fovia* 'idem' (ALEANR). A més, hi ha els NL *barranco Fobiacamelar* a Echo (EBA) i *Fobiones*, *Fubiones* a Betés (prop de Biescas; Vázquez 1993:173); i el verb *fobiar* 'cavar hoyos en la tierra' Salas Altas (NO de Barbastre; Ríos 1997) i al Somontano de Barbastre (Mostolay 2007).

És remarcable que continue pel gascó: *hòbi* i *hòbio* 'creux, trou; cuvette dans un bas-fond: la maysou qu'ey en û hòbi; grotte, caverne' (*DPalay*);²⁸ cf. en n. 27: *fòvia* (*Crònica de Jaume I*), *fòvea* (*Costums Tort.*; *Dotzè; Històries troianes*) i *bòfia*.

b) *Foya*. Una evolució de -vĩ-/l-bĩ- vers -y-, com hem avançat, és comprensible en ARG, més que no pas en CAST: cf. RUBEU > *royo* (ARG)/ *rubio* (CAST) (v. *infra* 2)). La diftongació de O davant iod, de bon principi, més característica de l'ARG, sembla que no va ser sistemàtica davant -vĩ-/l-bĩ- (Frago 1980b:103);²⁹ de fet, sí que l'hem atestada en la VAR *fueya* (cf. *infra*). *Foya* és la més estesa; n'hem aplegat localitzacions actuals molt nombroses (apel·latiu i NL); a grans trets i per evitar el report prolix de totes aqueixes

28. *DPalay* arreplega també *hòdi*.

29. Alvar (1948:139) havia descrit el pas de FÖVĚA > *foya* com «la solució típicament aragonesa: f- conservada y grupo -vy- > y»; més tard (1953), jutja *foya* com a castellanisme per contrast amb *fueba* (en què -vi- «metatiza y mantiene inalterada la consonante») i *fovia* 'hoyo para guardar las patatas' (Hecho) o *Fobiòn* (que «mantinen la -vy- sin reducir»). Recordem que el DCECH (*hoya*, 406b:15) insisteix que és la conservació de -vĩ-/l-bĩ- la solució més pròpia del CAST (cf. adés).

localitzacions, podem situar *foya* arreu del BARG, la vall de l'Ebre i, fins i tot, a l'AARG,³⁰ on conviu amb *fueba* i amb *fobia*; arriba a Corella (NAV), amb el sentit d'estercolero' (Iribarren 1984²). El DER *foyeta*, *foeta* o *fogueta* té molta difusió com a 'clatell, bescoll' i, en menor grau, 'clotet del pit' o 'clotet de la pota de les cavalleries'. És remarcable l'extensió de *foyo* 'clot', *foyón* o *foyaza* 'clot gran' i *foyar* o *fer foyas* 'fer clots'; cf. adés *foieta* 'clatell' (CAT N-OCC) i *foio* 'clot' (la Franja).

Terrado (1991:268), sense acabar d'abandonar l'opció MOSS, ja suggeria que la *foia* del PV havia de ser considerat aragonesisme i n'aportava DOC de Terol del s. XV.

44) el quinnón de la *Foya* del Molino, el que era mío//Item vna quintha en la *Foya* del Lobo, afrontant con su madre.//cerqua de la casa clamada Seneia, que es en Gasconiella, do la *Foya* el Villareio (1420 i 1465; Terrado 1991:452, 458, 522)

Hem pogut fer recular aquesta DOC i precisament en textos del BARG.

45) hixe a Pena Golosa e Cortichielas [...], Campiel Ençebroso dentro, la *foya* de Sperendeo dentro, Castiel Bispal dentro [...] la *foya* de Mengo Blasco [...] val lubrego dentro, la *foya* del Colmiello dentro e parte termino con Alcalá dentro, el collado de las Fuessas dentro (Termes de Terol, 1262; Gargallo Moya 2005:74)

46) escomiençan del fondon de Lanava al Fronton e hixe a la fuent de la Sarça [...] por somo de la *foya* de la Almagra (Termes el Torrijas, Terol, 1268; Ledesma 1991:263)

47) el primer mollon en fondo de la *Foya* a Teruel (Termes de Mosqueruela i Fortanete, Terol, 1271; Gargallo Moya 2005:117)

48) da en la Covatiella et dalli asin como salle al somo del cerro del la *Foya* de Vincent (Bovalar de Terol i Rubiales, 1273 [c. 1279]; Gargallo Moya 2005:139)

Ensopeguem amb la VAR llatinitzada *fovea* i **fodia* en aqueixa regió i a la mateixa època.

49) ad *foveam* que vocatur *Fovea Bellida*, et ab ista *Fovea* Bellida usque sumitatem campi qui vocatur Campello Aliagoso (Plet entre Terol i Villel, 1247; Gargallo Moya 2005:35; en aquest corpus, 1257, p. 46; 1261, p. 60, etc.)

50) et vadit ad colladellum de la Cirugediella, [...] et faza *fodiam* de Don Ponz (Terol, 1272; Gargallo Moya 2005:132) [VAR hipercorrecta? Cf. al mateix corpus: «in festo Sancte Crucis de *madio*», 1260, p. 59]

30. Vázquez (1993:175) ha suggerit que potser *foya* no és autòctona de l'AARG. De tota manera, hem trobat altres mostres d'una duplictat de solucions en contextos fònics semblants en l'ARG septentrional (cf. *infra* 2). Caldria veure-hi una variació de caire cronològic?

51) per lacunam que vocatur Saladiella, et per quandam lomam [...] per campum Arnaldi de Monroy, usque ad Panellam propinquam [...] unde progreditur per *foveam*, que dicitur de Morando (Concòrdia sobre el poblament d'Alberite, Calanda, etc., NE de Terol, 1277; Ledesma 1991:273)

Foya apareix en textos d'altres punts d'ARG, com ara a la vall de l'Ebre:

52) En el término de la ciudat de Taraçona, en la partyda clamada *La Foya* de Johan Abarca en hun corral sitiado en la dicha *Foya* (Tarassona, 1491; Fernández Otal 1995:113)

Tenen un interès particular ací les atestacions en textos del PV als ss. XIII-XIV. Vet-ne una mostra, en DOC EN L amb *foia* com a NL en forma romànica:

53) de capud de *Foya* d'Ories, et de capud de *Foyes* d'Ories [...] versus *Foyes* d'Ories, et vadit ad Pennam Rubeam, qua penna est in fundo de *Foyes* d'Ories (Guillem d'Anglesola dóna Vistabella a fur de Saragossa, 1251 [c. 1372]; Guinot 1991:240)

I clarament en CAT, des de darrerries del s. XIII en avant, ja amb el sentit més pròpiament oronímic.

54) posaren mulló bax dejús lo colat de Benafebus, entre 11 *foyes*, la una del terme d'Ares e l'altra del de A[res ...] (Termes de Vilafranca i Ares, 1294; AVJI)

55) ans quant reguen los de la *foya*, no poden regar los del dit roll de Alfeig; ne quant reguen los de Alfeig no poden o dehuen regar los de la dita *foya*. [...] propposaren que alguns hòmens havents possessions en la *foya* de Alboaci (Concòrdia entre Benaguasil i la Pobra de Vallbona, Camp de Túria, 1380; AVJI)

56) ab lo barranc del modronyar, camí enmig qui va a la *foya* de Socanyet. Item del modronyar e de aquí en la *foya* en lo collado de Socanyet (Concessió de Morvedre al monestir del S. Esperit d'un bovalar a la Vall de Toliu, 1406; Alcaide 1995:338)

57) que-ls hòmens dels lochs de Setaygües, de Yátova, hoc encara del loch e *Foya* de Bunyol [...] havem en cert que-l dit comte vol manlevar sobre la dita *Foya* tro en deu mília (València, 1413; Rubio 1998:273)³¹

58) camí de la *Foya* fins a les roques del Cherch e fins al riu. Emperò camí acaminant puxen anar per lo dit camí de la *Foya* (Establiments de Lluçena, s. xv; Guinot 2006:58)

31. Cf. aquest NL major també en textos aragonesos de la Cancelleria: «ha vendido el castiello e vila de Sietaguas e el castiello e lugares de Bunyol de Macastre de Yatoba d'Alboraig en el Regno mio de Valencia dentro de la *Foya* de Bunyol» (Carta d'Alfons V a sa mare, Alcanyís, 1424; Lleal 1997:79).

c) *Fueva* o *fueba*, pròpia de l'AARG i explicada per manteniment i metàtesi de -vĩ/-/bĩ-. Vázquez (1994a:221; 1994b:245) documenta *fueva-fueba* al s. XV a l'AARG (Escarrilla, Sallent, Panticosa, El Pueyo i Tramacastilla). Ara és sols NL;³² potser encara era apel·latiu a la vall de Tena al s. XVIII (Guillén 1981:97). També per evitar la llarga llista de localitzacions que n'hem aplegat, podem situar *fueba* en una franja important que abasta des de Sallent de Gállego pel NO fins a Bonansa o Benasc (Saura 2003:98) i Betesa (Terrado 1991) pel NE, i Almudébar pel SO (S de la ciutat d'Osca) fins a Ontinyena al SE (Baix Cinca). N'hi ha la VAR aspirada *Jueva* i *Juevas* (vall de Tena, Guillén 1981:147 i 118; Betesa, Terrado 1991).

d) *Fueya*, paral·lel de *foya*, amb diftongació de ö. Apareix com a NL en algun punt de l'AARG: *Fueya* i *La Fueya del Lop* (Lanuzà; Guillén 1981:147). N'hem aplegat DOC medieval del centre i del S d'ARG.

59) de Pueyo Royo va por una *fueya* a una linde do fue feyto otro mullon [...] por una linde plana canto la *Fueya* de Collarada do ha otro mullon en la dita linde sobre la dita *fueya* [...] et el dito mullon va canto las *fueyas* de Martino (Casp, 1344; Vázquez 1993:175).

60) en los términos clamados los Marmonts et de la *Fueya* Salada reales, que se dizen seyer agora del lugar de Pozuelo [...] et lo otro antedito havia feyto o feyto fazer ciertos mullones en los ditos términos de los Marmonts et *Fueya* Salada (Pedrola, NO de Saragossa, 1389; Canellas 1988:312)

61) Antón de Castellón, vezino de la ciudat de Çaragoça, el cual dize que tenía una canpo segado y por segar en la *Fueya* de Almanara (Saragossa, 1486; Fernández Otal 1995:99) [*foya* al mateix corpus]

Cf. *oyaloiá* (1111, 1019 i 1198) i *Hueia* (1201) a NAV (Leire, NE de NAV; González Óllé 1997:692).

e) *Foba*,³³ VAR paral·lela de *fueba*, sense diftongació. En tenim referència del Somontano de Barbastre com a apel·latiu (*foba* 'hoyo, generalmente para plantar', Mostolay 2007), on també hi ha *foya* 'hoya'. Guillén (1981:147) reporta *Fovaravache*, *Fovas* (Panticosa), *Fovetas* (Sallent; ací també *Fuebas*, EBA) a la vall de Tena. *Fobar* 'fer clots', *fobiar* i *foyar* 'ídem' conviuen al Somontano de Barbastre (Mostolay 2007; Ríos 1997).

2) Finalment, i com havíem avançat, cal remarcar que la variació en l'evolució de FOVEA pot observar-se en algun altre mot de context proper; cf. les dades que hem

32. Caldria comprovar *fueba* 'hoyo' a la vall de Bielsa (EBA).

33. Apareix en DERS en què podria interpretar-se com a VAR àtona de *fueba*: *Fobetas* (EBA), *Fobona*, *Fobaza*, *Fobeta* (Vázquez 1993:173).

aplegat sobre descendents de RUBEU 'roig'. A la vora de *royo* (-BI- > -y-, i sense diftongació), VAR de gran extensió com a apel·latiu i com a NL i considerada com a característica de l'ARG, hem advertit:

a) *Rubiacha* (< RŪBĚU + -ĚLLA, -BI- conservada; i amb l'evolució AARG de E > je > ja, i de -LL- > -tf-), NL de Rodellar (NE d'Ozca, Vázquez 1985:637); cf. *fobia* i DERS.

b) *Ruego*, VAR que el DCECH (*rubio*, 81b, n. 1) dona com a arcaica en *Pueyoarruego* i *Montearruego* de Bielsa i en el fitònim *morruogo* (< MARRUBIUM 'malrubí'; Coromines/Casacuberta 1936:175; Villader 1989; EBA). L'he observada també en *marruego* (Gistau, Verdún, Santalezina; Vidaller 1989; N de Saragossa, Romanos 2003; Écho, EBA; vall de Benasc, Anés 1993), *manruego* (Campo, Turbón; Badia 1954) i *camarruego* (vall de Benasc, Anés 1993);³⁴ i com a NL: *Puyarruego* (San Juan, Alvar 1953:196), *Mallaruego* (Panticosa), *Mondarruego* (Torla), *Los Arruegos* (Sallent), *Bozarruego* (Sallent; Guillén 1981:110; allà també hi ha *Royo* i *Canal Roya*). El *Diccionario aragonés* (s. XVIII-XIX) aporta *petarruego* Mont<aña>. Aragones<a>. Arturo ('estel Bover'). El DCECH (*rubio*, 81b, n. 1) explica *ruego* 1) per pèrdua de y intervocàlica (cf. *pueo* < *pueyo*) i -g- antihiàtica, i 2) triftongació oy en uey; suposa, doncs, una forma **rueyo*, que ens completaria el paral·lelisme *rueyo/royo* - *fueyalfoya*.

c) I, per fi, *ruebo* (-BÍ- metatitzada; cf. *fueba*), present en *espelunga Arruaba*, *Penna Arruaba*, *Fuente Arruebo*, *Casa Arruebo*, *Bozarruebo* (Escarrilla), *Cenisarruebo* (Oz; vall de Tena; Guillén 1981:152), *Peñarrueba* (S del Sobrarbe, a la Sierra de Elsón; on hi ha també *Campo Royo*; Tomás 1999:96) o en el fitònim *marruebo* (vall de Benasc; Anés 1993).

Foia és, doncs, un altre mot de molt d'interès i que encara estotja algun misteri per desvelar; tot i així, a la vista de les dades actuals, sembla que es tracta d'un altre vocable que cal estudiar sense perdre de vista la proximitat amb ARG, on és antic i molt arrelat.

lloma. És corrent al PV com a 'elevació de poca alçada, allargassada i arredonida' (cf. ALDC, m. 702 «Altres elevacions muntanyoses»). En tenim referència d'altres parlars amb els quals el CAT dels valencians sol compartir més d'un tret: en tortosí (DCVB; Massip 1991:359), de N a S de la Franja d'ARG (Noals, Tolva, Albelda, Fraga, Faió, Calasseit, la Codonyera, Vall-de-roures i Penya-roja de Tastavins; ALEANR, m. 1360 «Colina»); Quintana (1980:75) arreplega *lloma* com a 'toçal, si és poc alt' a la Codonyera. L'ALDC (m. 702) situa *lloma*, fora del PV, a Aiguaviva i a Bellmunt de Mesquí (Matarranya); el mateix atlas aporta, a més, una VAR masculina no enregistrada:

34. +*Marrueco* (Binéfar, Llitera; Coll 1908).

**llom* (Casinos, Camp de Túria) o **llomet* (Valljunquera, Matarranya). L'ALDT (m. 207 «El cim») troba *lloma* (i *lo pic*) al Perelló (Baix Ebre).

El DECat (*llom*, 244b:48) el documenta en Lluís d'Aversó (c. 1390) i, més tardanament, en textos valencians del s. XVI. Hem trobat *lloma* ja a les darreries del s. XIII al N i, més tard, al S i al centre del PV:

62) E d'aquen va a ferir a un mulló vel qui és en la *loma* d'en Bernat Fabregat (Termes de Vilafranca i Ares, 1294; AVJ1)

63) seguesquen los termens *loma* avall [...] en la *loma* sobre les dites roquetes. // Així mateix en lo cap de una *lometa*, on se conjunten dos canyades (Termes d'Alacant i de Novelda, 1328, Oriola; Hinojosa 1990:192 i 193)

64) o cabeç gros en les *lomes* de aquell devallant ves lo collado de Abdalleta (Concessió de Morvedre al monestir del S. Esperit d'un bovalar a la vall de Toliu, 1406; Alcaide 1995:331)

És antic en l'àmbit hispànic (s. XI). A ARG és almenys del 1105 (*lomba*, Fort 1994:29) i del 1243 (*loma*, Frago 1980b:124). Terrado (1991:278) dóna *loma* com a freqüent a Terol al s. XV. Nosaltres trobem al s. XIII al PV en DOC llatina amb trets del romanç ARG:

65) descendit per illas *lomas*, et transversat vallem que venit de Vallivana et dividit terminum cum Cervaria (Terme de Morella, Blasco d'Alagó, 1232; Garcia Edo 1989:294-295)³⁵

66) redit per illam *lomam* sursum et dividit terminum cum illa *mola* de Aras (Balasc d'Alagó dóna Benassal, 1239; Guinot 1991:133; cf. ací ex. [36] i n. 21)

67) illam *lomam* vadit ferire ad cabeço de Venahebu (Balasc d'Alagó dóna el Riu de les Truites, 1239 [c. 1360]; Guinot 1991:141)³⁶

68) descendit per illas *lomas* et transversat valem qui venit de Valivana (Jaume I ratifica la CP de Morella, 1250; Guinot 1991:216. Cf. ací ex. [39])

Són igualment valuosos els testimonis del BARG, també del s. XIII, en romanç, i en L, amb elements ARG:

69) el collado de las Fuessas dentro, la ombria Negra dentro como parte con Alcalá, las *lomas* de los Asnos dentro e part termino de Mora (Repartició de termes, Terol, 1262; Ledesma 1991:254)

35. Cf. també: *çerros*, «serram de los Comos», «vadit per oriellam de campiello de monjo Sancho», «colladielo Pinoso, per oriellam de campiello Sicco, et vadit ferire ad Alcantariela», etc.

36. Cf. també: «de illo cabeço de Venahebu», «illo campiello Sicco», Alcantariella, «collatum de Fonte de Petro Exemenez», etc.

70) va por como de la *loma* aiuso [...] e va drecho al villar de la *loma* Mediana [...] e va la loma *aiuso* (Termes d'Alfambra i Terol, 1266; Gargallo Moya 2005:88)

71) deinde transit per medium campi Leonardi ad *lomam* [...] et in ultima parte ipsius *lome* sunt lapides [...] transit per lacunam que vocatur Saladiella, et per quandam *lomam* ibi contiguam (Concordia sobre el poblament d'Alberite, Calanda, etc., NE de Terol, 1277; Ledesma 1991:272-273)

¿Cal veure en les possibles recialles del MOSS *lomba*, *lombo*,³⁷ fòssils en la toponímia (cf. *Llombai*, *Llombo*), l'explicació per a la presència de *lloma* al PV? (cf. DECat, *llom*, 244a:20-23). Deu ser una dreuera més segura i tangible recórrer al contacte amb els parlars de ponent per explicar aquest orònim i potser algun altre (p. e., *cabeço* o *somo*).³⁸

solanar. El DCVB aplega *solanar* com a 'terrat o porxe obert sota la teulada' (Vistabella, Alcalatén) i també com a nom d'un puig del terme de la Pobla Tornesa (Plana Alta). El tenim, a més, en el NL *Bosquet de Solanars* a Aidí (Pallars Sobirà; *OnoCat*, *solà*, 150b:1). El DECat (*sol*, 18a:35) el presenta com a «propi del Maestrat i de l'Alt Aragó» i n'ofereix referència del Forcall («un carrer sense sortida»), de Fraga (*soloná* 'eixida, porxe'), Maella (*lo soloná* 'les golfes') i de l'AARG (*solanar* i *solon-*).³⁹ El DCECH (*sol*, 293b:58) dóna com a ARG *solanar* 'pieza de la casa destinada a tomar el sol'; és 'terrazza cubierta en lo alto de una vivienda que sirve de secadero' a Salas Altas (N de Barbastro; Ríos 1997), a Casp (Casacuberta/Coromines 1936), al BARG ('terrazza', Altaba 1985:52). Hi ha una *calle del Solanar* a Puebla de Arenoso (Alt Millars, PV).

És d'interès l'atestació [72], dins un text en L amb algun tret ARG.⁴⁰ Es tracta de la donació de Castell de Cabres per Balasc d'Alagó (senyor de Morella) a fur de Saragossa (Morella, 1239 [c. 1356]).

72) includit Regaxol et ascendit ad seram de Ballibona, et per serram serram vadit ferire ad Maladam Hospitalis intus stando, [...] et reddit per illos *solanares* et vadit ferire ad Regaxol (Guinot 1991:139)

37. Hi ha també *lombo* i *lomo* en textos ARG; sobre la variació en ARG entre *mb* i *m*, cf. Frago (1980b:124 i 217 i 1982:41-42).

38. *Cabeço* i *somo* es diuen en algun lloc del PV. Els trobem també en DOC en L i en romanç amb trets ARG al s. XIII (Martines [en premsa]).

39. Cf. *solanar* 'golfes obertes perquè hi entri el sol o per tenir-hi gallines' (Casacuberta/Coromines 1936).

40. Cf. el sufix *-iell* (*Çagranadiella*), la metàtesi [Castell de] *Crabas*, *mallada* (Gimeno 1999; Martines 2002 i [en premsa]), etc.

No sembla que *solanar* prenga ací el sentit que ressenyàvem adés; és prop, més tost, de *solana* 'terreny situat cara a migdia, on dóna molt el sol', sentit no enregistrat en CAT. Convé tenir present els NL de Vistabella del Mst. i d'Aidí (cf. adés) i també *solanar* 'solana', 'sitio llano donde el sol da de lleno' (Saragossa, Moneva c. 1924; Pardo Asso 1938; a Somontano de Barbastre, Mostolay 2007).

3. CONCLUSIONS

a) L'estudi de la documentació del s. XIII (en romanç i també en L) és una eina per a comprendre el contacte de llengües que comença a desplegar-se en terres valencianes entre el CAT i l'ARG. Cal tenir presents també les dades que forneixen les parles vives i la toponímia i les altres llengües veïnes, especialment, el CAST OR i l'occità.

b) El contacte lingüístic és conseqüència del contacte humà: de les relacions polítiques, econòmiques i culturals, sovint directes i quotidianes, entre parlants de llengües diferents. Algun tret del lèxic valencià, més d'una volta coincident amb tot o amb part de la resta del CAT OCC (especialment, amb la Franja i amb l'àrea del tortosí), troba explicació raonable en el contacte amb els aragonesos des de l'època de la conquesta i durant els segles posteriors. Aquest contacte tenia a veure especialment amb certes activitats econòmiques; això pot explicar per què hi ha camps semàntics en què la petjada aragonesa sembla més intensa, ja des del mateix s. XIII: la ramaderia i, probablement, en connexió amb això, l'oronímia.⁴¹

c) La relació amb els aragonesos, sobretot del BARG, pogué transmetre material lèxic de l'ESP general o de l'OR; ens en poden servir de mostra mots com ara *collado* i *lloma* o *bustal*, respectivament.

d) Hi ha mots, coherents dins el CAT, sobre els quals l'ARG pogué actuar com a reforç: són antics i molt estesos dins ARG; en canvi, en CAT, es restringeixen al PV (a voltes, especialment al N) i a punts de la Franja o del tortosí. Pot ser el cas de *solanar*, del qual, a més, hem trobat una accepció no enregistrada en CAT i també present en terres d'ARG.

e) Hem provat de mostrar que cal atendre l'ARG per explicar la presència de *foia* al PV i punts del CAT OCC. Hem subratllat que *foya/hoya*, d'una banda, no s'ajusta a l'evolució esperable en CAST; de l'altra, *foya* és antiga i encara viva i segueix una evolució coherent dins l'ARG (a la vora de *fobia*, *fueya* i *fuebalfoba*; cf. els descendents de RÛBÈU en ARG).

JOSEP MARTINES
Universitat d'Alacant

41. Tot i així, n'hi ha també de l'agricultura (eines i tècniques de conreu), la fitonímia, l'ornitonímia, la ludonímia, accions i moviments corporals diversos, etc. (Martines [en premsa]).

4. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

4.1. Fonts documentals citades

- ABAD, J. M. (2005-2006) «Introducción al estudio de la trashumancia en la comunidad de aldeas de Teruel (s. XIII-XV)», *Revista Zurita* 80-81, p. 9-67.
- AVJI = *Arxiu Virtual Jaume I. Documents d'època medieval relatius a la Corona d'Aragó*, V. GARCIA EDO (dir.), a la xarxa: <http://www.jaumeprimer.uji.es/> (darrera consulta, 06/08/2008).
- BRUGUERA, J. (1991) *Llibre dels Fets del rei en Jaume*, Barcelona, Barcino.
- CANELLAS, Á. (1988) *Diplomatario medieval de la Casa de Ganaderos de Zaragoza*, Saragossa, Real Sociedad Económica Aragonesa de Amigos del País.
- CASTÁN, J. L. (1996) *Los cabañeros serranos. Trashumancia aragonesa en el reino de Valencia durante la época foral moderna* [Tesi doctoral, Universitat de València, SPV, microfitxes]
- (2002) «La influencia de la trashumancia aragonesa en la onomástica valenciana», *Actes del I Congrés Internacional d'Onomàstica i Toponímia Catalanes*, València, Universitat de València/Denes editorial, p. 15-38.
- COLÓN, G./A. GARCIA (ed.) (1980-2002) *Furs de València*, Barcelona, Barcino.
- CORDE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Corpus diacrónico del español*. Banc de dades [en línia]: <http://www.rae.es>
- DÍAZ MANTECA, E. (1982) *Establiments de la vila de Vilafamés*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- (1987) *El «Libro de Poblaciones y Privilegios» de la Orden de Santa María de Montesa (1234-1429)*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- DIÉGUEZ, M. À. (2001) *Clams i crims en la València medieval segons el «Llibre de Cort de Justícia» (1279-1321)*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- FERNÁNDEZ OTAL, J. A. (1995) *Documentación medieval de la Corte del Justicia de Ganaderos de Zaragoza*, Saragossa, Fernando el Católico.
- GARCIA EDO, V. (1989) «Nuevas aportaciones documentales sobre don Blasco de Alagón», *BSCC*, 65, pp. 294-295.
- GARGALLO MOYA, A. (2005) *El Concejo de Teruel en la Edad Media (1177-1327)*, IV, Terol, Instituto de Estudios Turolenses.
- GÓMEZ CASAÑ, R. (1988) *Aproximación a la historia lingüística del Alto Palancia entre los siglos XIII y XVI*, Sogorb, Ajuntament.
- GOROSCH, M. (1950) *Fuero de Teruel*, Estocolm, Almqvist and Wiksell.
- GUINOT, E. (1991) *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, Generalitat Valenciana.

- (2006) *Establiments municipals del Maestrat, els Ports de Morella i Lluçena (s. XIV-XVIII)*, València, Universitat de València.
- GUTIÉRREZ, M. R. (1985) «Fondos documentales del Archivo Municipal de Sádaba», *Revista de historia Jerónimo Zurita* 51-52, pp. 379-418.
- HINOJOSA, J. (1990) *Textos para la historia de Alicante. Historia medieval*, Alacant, Diputació d'Alacant.
- LATORRE, J. i altres (2006) *Estudios históricos sobre la Comunidad de Albarracín*, I i II, Albarrasí, Comunidad de Albarracín.
- LEDESMA, M. (1991) *Cartas de población del Reino de Aragón en los siglos medievales*, Saragossa, Fernando el Católico.
- LLEAL, C. (1997) *El castellano del siglo XV en la Corona de Aragón*, Saragossa, Fernando el Católico.
- MOSTOLAY, C. de (2001) *Acordanzas de San Pelegrín. A bida d'antis más en un lugarón amortau de o Semontano de Balbastro*, Osca, Consello d'a Fabla Aragonesa/ Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- NAGORE, F. (ed.) (1987) *Replega de textos en aragonés dialeutal de o sieglo XX. (Materials ta lo estudio de l'aragonés popular moderno). Tomo I: Ansotano, ayerbense, belsetán*, Saragossa, Diputación General.
- PONSODA, J. (1996) *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el «Llibre de Cort de Justicia» de Cocentaina*, Alcoi, Marfil.
- RAMÍREZ VAQUERO, E. (2005) «Léxico de los recursos naturales. Navarra, s. XI-XV», dins CATAFAU, A. (ed.) *Les ressources naturelles des Pyrénées du moyen âge à l'époque moderne*, Perpinyà, PUP, pp. 543-543.
- RUBIO, A. (1998) *Epistolari de la València medieval*, II, València/Barcelona, IIFV/PAM.
- TERRADO, J. (1991) *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses.
- TILANDER, G. (1956) «Vidal Mayor». *Traducción aragonesa de la obra «In excelsis Dei thesauris» de Vidal de Canellas*, 3 v., Lund, Ohlsson.

4.2. Estudis citats

- ALBA, I. (1986) *El habla de Ludiente*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- ALCAIDE, L. (1995) «Toponímia de les delimitacions del terme de Gilet», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (eds.), I, pp. 327-343.
- ALDC = VENY, J. / PONS, L. (2001-2006) *Atles Lingüístic del Domini Català*, I, II i III, Barcelona, IEC.
- ALDT = GIMENO, L. (1997) *Atles Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, Barcelona, IEC.

- ALEANR = ALVAR, M./A. LLORENTE/T. BUESA (1979-1993) *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, 12 v., Saragossa/Madrid, Departamento de Geografía Lingüística/Fernando el Católico/CSIC.
- ALTABA, J. (1985) *Palabras locales, comarcales y regionales (Más de tres mil palabras de uso popular regionalista)*, Saragossa, Librería General.
- ALVAR, M. (1948) *El habla del Campo de Jaca*, Salamanca [ed. facsímil, 1997, Universidad de Salamanca].
- (1953) *El dialecto aragonés*, Madrid, Gredos.
- (1987) *Estudis sobre el dialecte aragonés*, I, Saragossa, Fernando el Católico.
- ANÉS, M. (1993) *Plantas medicinales del Valle de Benasque*, Benasc, Guayente.
- BADIA, A. (1950) *El habla del valle de Bielsa*, Barcelona, Instituto de Estudios Pirinaicos.
- (1950) «Sobre algunos nombres de plantas en aragonés», *Via domitia. Annales publiées par la Faculté des Lettres de Toulouse*, I, p. 32-40.
- BALLARÍN, Á. (1978²) *Diccionario del benasqués*, Saragossa, La Editorial.
- BAZ, J. (1967) *El habla de La Tierra de Aliste*, *Revista de Filología Española*, annex 82, Madrid, CSIC.
- BENAVENT, R. (1995) «Baronia de Llutxent. Toponímia històrica», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (eds.), I, pp. 431-444.
- BERNAT, J. (1995) «Recull toponímic del terme de d'Atzeneta del Maestrat», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (eds.), I, pp. 459-478.
- CASACUBERTA, J. M. de/J. COROMINES (1936) «Materials per a l'estudi dels parlars aragonesos. Vocabulari», *BDC*, 24, pp. 158-183.
- CASANOVA, E. (1986) «Evolució de la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb *ser* en català», dins *Actes del VII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. I, Barcelona, PAM, pp. 467-494.
- (1991) «Toponímia oronímica i repartició semàntica», dins *Actes del XIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, II, Alacant, Universitat d'Alacant, pp. 569-586.
- (2001) «Llengües en contacte a l'Edat Mitjana al Regne de València: el cas de l'aragonés i del castellà», dins M. A. CANO/J. MARTINES/V. MARTINES/J. PONSODA (eds.), *Les claus del canvi*, Alacant, IIFV, pp. 135-160.
- (2007) «Aportacions lèxiques i metodològiques de l'*Atlas Toponímic Valencià*», dins R. BASSA i altres (coord.) *II Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística*, Palma, UIB, pp. 51-70.
- COLL, B. (1908) *Colección de voces usadas en la Litera*, Saragossa.
- COLOMINA, J. (1995) «La influència del català sobre el castellà del Regne de Múrcia (ss. XIII-XVII)», dins COLOMINA, J. (ed.), pp. 221-275.

- (ed.) (1995) *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- COLOMINA, J. i altres (1986) «Topònims i malnoms de Tàrbena», *Actes del X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Universitat de València/Generalitat Valenciana, pp. 91-100.
- COLOMINA, J. / PONSODA, J. (1995) «Català(ns) i aragonès(os) en contacte al sud del Regne de València segons els *Extravagants* (1263-1264) de l'Arxiu Municipal d'Alcoi», dins COLOMINA, J. (ed.), pp. 145-173.
- COLÓN, G. (1976) *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, Gredos.
- (1989) *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel.
- (1997) *Estudis de filologia catalana i romànica*, València/Barcelona, IIFV/PAM.
- (2002a) «La denominació de *lengua aragonesa* des d'una perspectiva catalana», *Caplletra* 32, pp. 73-80.
- (2002b) «Castellano-aragonés en el antiguo Reino de Valencia», dins COLÓN, G. *Para la historia del léxico español*, II, Madrid, Arco Libros, pp. 572-591.
- COLÓN, G./A. GARCIA (eds.) (1970-1994) *Furs de València*, v. I-IX, Barcelona, Barcino.
- DAguiló = AGUILÓ, M. (1914-1934) *Diccionari Aguiló*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- DCECH = COROMINES, J./J. A. PASCUAL (1987²-1991) *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*, 6 v., Madrid, Gredos.
- DCVB = ALCOVER, A. M./F. de B. MOLL (1930-1962) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 v., Palma de Mallorca, Moll.
- DECat = COROMINES, J. (1983⁴-1991) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, 10 v., Barcelona, Curial/La Caixa.
- Diccionario Aragonés*, ss. XVIII-XIX, ed. de C. BERNAL/F. NAGORE, Osca, Consello d'a Fabla Aragonesa.
- DMGadea = MARTÍ GADEA, J. (1891) *Diccionario general valenciano-castellano*, València.
- DPalay = PALAY, S. (1991) *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, París, Éditions du CNRS.
- EBA = NAGORE, F. (dir.) (1999) *Endize de bocables de l'aragonés seguntes os repertorios lesicos de lugares y redoladas de l'Alto Aragón*, I-IV, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- FERRANDO, A. (1989) «La formació històrica del valencià», dins FERRANDO, A. (ed.), *Segon Congrés Internacional de la Llengua catalana. VIII. Àrea 7. Història de la Llengua*, València, IIFV/PAM, pp. 399-428.
- FERRANDO, A. / NICOLÁS, M. (2005) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Pòrtic.
- FORÉS, J. / ACSSENSI, M. (1995) «Toponímia de camins. La vall dels Alcalans», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (ed.), I, pp. 915-944.

- FORT, M. R. (1994) *Léxico romance en documentos medievales aragoneses (s. XI y XII)*, Saragossa, Gobierno de Aragón.
- FRAGO, J. (1980a) «Sobre léxico aragonés. Datos para el estudio de su frontera con el catalán noroccidental a mediados del s. XV», dins *Actes del V Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, PAM, pp. 411-423.
- (1980b) *Toponimia del Campo de Borja. Estudio lexicológico*, Saragossa, Fernando el Católico.
- (1982) «Toponimia navarroaragonesa del Ebro (IV): orónimos», *AFA* 30-31, pp. 7-22.
- (1986) «Castellano y aragonés en el antiguo Reino de Valencia», dins CORRIENTE, F. i altres, *Las lenguas prevalencianas*, Alacant, Universitat d'Alacant, pp. 45-63.
- (1991a) «Conflicto de normas lingüísticas en el proceso castellanizador de Aragón», dins J. M. ENGUITA (ed.), *1 Curso de geografía lingüística de Aragón*, Saragossa, Fernando el Católico, pp. 105-126.
- (1991b) «Determinación sociolingüística en la castellanización del Valle del Ebro», *1 Curso sobre lengua y literatura en Aragón (Edad Media)*, Saragossa, Fernando el Católico, pp. 115-130.
- GARGALLO, J. E. (1987) *Una encrucijada lingüística entre Aragón, Valencia y Castilla: el Rincón de Ademuz* [Tesi doctoral, Universitat de Barcelona].
- (2004) *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz*, Madrid, C.S.I.C.
- GIMENO, L. (1989) *De lexicografía valenciana*, València/Barcelona, IIFV/PAM.
- (1995) «L'adstrat aragonés en un document castellonenc del segle XIV», dins COLOMINA, J. (ed.), pp.79-98.
- (1999) «Lèxic ramader en documents valencians del segle XIV», *BSCC* 75, pp. 461-497.
- GÓMEZ CASAN, R. (1988) *Aproximación a la historia lingüística del Alto Palancia entre los siglos XIII y XVI*, Sogorb, Ajuntament de Sogorb.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (1997) «La función de Leire en la génesis y difusión del romance navarro, con noticia lingüística de su documentación (I)», *Príncipe de Viana*, 212, pp. 652-708.
- (1999) «La función de Leire en la génesis y difusión del romance navarro, con noticia lingüística de su documentación (III)», *Príncipe de Viana*, 218, pp. 757-821.
- GONZÁLEZ SALGADO, J. (2000) *Vocabulario tradicional de Extremadura. Léxico de la agricultura y la ganadería*, Mèrida, Junta de Extremadura.
- GUARDIOLA, F. (1995) «Recull toponímic del terme de Cincorres», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (eds.), I, pp. 500-521.
- GUILLÉN, J. (1981) *Toponimia del Valle de Tena*, Saragossa, Fernando el Católico.

- GUINOT, E. (1999) *Els fundadors del Regne de València*, València, Tres i Quatre.
- IRIBARREN, J. (1984²) *Vocabulario navarro. Segunda edición preparada y ampliada por Ricardo Ollaquindia*, Pamplona, Comunidad Foral de Navarra.
- JIMENO JURÍO, J. (1989) *Toponimia histórico-etnográfica de Tafalla*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.
- LLATAS, V. (1959) *El habla del Villar del Arzobispo y su comarca* I i II, València, Alfons el Magnànim.
- LORENS, V. (1995) «Toponímia del terme de Xeraco», dins ROSSELLÓ, V. / CASANOVA, E. (eds.), I, pp. 533-544.
- LÓPEZ GARCÍA-MOLINS, Á. (1993) «L'apitxat com a contacte de llengües i com a solució interna», dins *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. III, Barcelona, PAM, pp. 137-142.
- LOZANO, F. (2007) *Topónimos del término municipal de Blesa (Teruel)*, Blesa, Asociación Cultural El Hocino.
- MAJARENA, L. (1999) «Las dehesas del actual término municipal de Calamocha, en 1560», *Xiloca. Revista del Centro de estudios del Jiloca* 6, pp. 151-164.
- MARTINES, J. (1999a) «Dues aportacions al lèxic de la ramaderia», *BSCC* 75, pp. 605-168.
- (1999b) «Una família lèxica conflictiva?: *saga*, **sagar*, *assagar* (?) i *assagador* o *assegador*», dins *Actes del XXIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Ulldecona, pp. 115-133.
- (1999c) «La proximitat lèxica entre el català i l'aragonés a propòsit de *bard*, *brull*, *caragina* i *xafardejar*», dins *Actas d'a I Trobada d'Estudios y Rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a suya literatura*, Osca, Instituto d'Estudios Altoaragoneses/ Consello d'a Fbla Aragonesa, pp. 125-162.
- (2002) «L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació», *Caplletra* 32, pp. 157-201.
- (en premsa) *El lèxic català i l'aragonés al País Valencià. Un contacte multiseccular*, València, Universitat de València.
- MASSIP, M. À. (1991) *El lèxic tortosí: història i present*, I, II i III [Tesi doctoral, Universitat de Barcelona; en microfitxes]
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1973¹⁴) *Manual de gramática histórica española*, Madrid, Espasa-Calpe.
- MONEVA, J. (c. 1924) *Vocabulario de Aragón*, ed. d'ALIAGA, J. L. Saragossa, Fernando el Católico, 2004.
- MOSTOLAY, C. (2007) *El aragonés en el Somontano de Barbastro. Glosario de voces y expresiones*, Saragossa, Aneto.

- NAVARRO ESPINACH, G. (1999) «Teruel en la Edad Media. Balance y perspectivas de investigación», dins *Aragón en la Edad Media (XIV-XV)*, II, Saragossa, Universidad de Zaragoza, pp. 1199-1225.
- NEBOT, N. (1983) «Germanismos y arabismos en el habla castellano-aragonesa del Alto Mijares y del Alto Palancia (Castellón)», *AFA* 32-33, pp. 47-99.
- (1984) «El castellano-aragonés en tierras valencianas (Alto Mijares, Alto Palancia, Serranía de Chelva, Enguera y Canal de Navarrés)», *AFA* 34-35, pp. 395-535).
- (1991) *Toponimia del Alto Mijares y del Alto Palancia. Estudio etimológico*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- OnoCat = COROMINES, J. (1994-1997) *Onomasticon Cataloniae*, II-VIII, Barcelona, Curial/La Caixa.
- PARDO ASSO, J. (1938) *Nuevo diccionario etimológico aragonés. Voces, frases y modismos usados en el habla de Aragón*, Saragossa.
- PITARCH, V. (1986) «Els renoms de Benlloc (Plana Alta)», *X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, València, Universitat de València, pp. 393-401.
- QUINTANA, A. (1980) «El parlar de la Codonyera», *Estudis Romànics* XVIII, pp. 1-253.
- (1987) «Els parlars del Baix Matarranya», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XIV, pp. 155-187.
- (2007) *El aragonés nuclear de Nerín y Sergué (Valle de Vio)*, Saragossa, Gara d'Edicions.
- (1976) «El aragonés residual del bajo valle del Mezquín», *AFA* 18-19, pp. 53-86.
- RASICO, Ph. (1990) «L'evolució de la llengua catalana al centre de l'antic Regne de València: reconquesta, immigració i canvi fonològic», *Caplletra* 6, pp. 95-106.
- RIESCO, P. (2003) *Calzada de Valdunciel. Palabras, cosas y memorias de un pueblo de Salamanca*, Salamanca, Diputación de Salamanca.
- RÍOS, P. (1997) *Bocabulario d'o Semontano de Balbastro (de Salas Altas y a Redolada)*, Osca, Consello d'a Fabla Aragonesa.
- ROHLFS, G. (1985) *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Saragossa, Fernando el Católico.
- ROMANOS, F. (2003) *Al límite. La pervivencia del aragonés en las comarcas del norte de Zaragoza*, Saragossa, Diputació.
- ROSSELLÓ, V./ E. CASANOVA (ed.) (1995) *Materials de toponímia*, I i II, València, Denes Comercial/Universitat de València/Generalitat Valenciana.
- RUBIO, A. (1999) «El ganado de Valencia y los pastos del reino. Avituallamiento urbano bajomedieval como factor de conflictividad», *BSCC* 75, pp. 651-720.
- (2002) «Valencia y los aragoneses en la baja Edad Media: la ruta del trigo», *Caplletra* 32, pp. 95-110.

- RUBIO, A./M. RODRIGO (1997) *Antroponímia valenciana del segle XIV*, València/Barcelona, IIFV/PAM.
- SAURA, J. A. (2003) *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Saragossa, Fernando el Católico.
- SISTAC, R. (1993) *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, IEC.
- TERRADO, J. (1991) *Toponímia de Betesa*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- TOMÁS, C. (1999) *El aragonés del Biello Sobrarbe*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- TORRES, F. (1991) «La toponímia del terme general d'Alacant», *Actes del XIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, II, Alacant, Universitat d'Alacant, pp. 682-688.
- TORRUELLA, J. (en premsa) «La formació del lèxic sectorial en les llengües romàniques de la Península: Un estudi contrastiu del lèxic català, aragonès i castellà dels segles XIII i XI», dins *Actes del XIV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Budapest (4-9, setembre, 2006)*.
- VAL, S. (2000) *Vocabulario dialectal del habla de Maella (Aragón)*, Saragossa, Diputación General.
- VÁZQUEZ, J. (1985) «Toponímia de Rodellar», *AFA* 36-37, pp. 623-665.
- (1993) «Toponímia de Sobremonte (Huesca), v: llanos, depresiones y oquedades», *Alazet* 5, pp. 165-183.
- (1994a) «Para un corpus de toponímia tensina (II). Registros en protocolos notariales de los años 1478-1483», *Alazet* 6, pp. 203-241.
- (1994b) «Para un corpus de toponímia tensina (I). Registros en protocolos de un notario de Sallent durante los años 1424-1428, 1431, 1443 y 1450», *AFA* 50, pp. 213-79.
- VENY, J. (1991) «Petges aragoneses en els dialectes catalans meridionals», dins *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries, pp. 97-114.
- (2002) «Sobre el valencià *gemecar* 'gemegar'», dins *Caplletra* 32, pp. 143-156.
- VIDALLER, R. (1989) *Dizionario sobre espezies animals y bexetals en o bocabulario altoaragonés*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.